

Dr. sc. Mirza Džananović

KULTURNA BAŠTINA ISLAMSKJE ZAJEDNICE U ZENICI

Sažetak

Islamska zajednica u Zenici upravlja važnim primjerima kulturne baštine čiji značaj prevazilazi okvire kako same institucije tako i same lokalne sredine. U prilog takvoj tvrdnji najbolje svjedoči činjenica da se od ukupno 9 nacionalnih spomenika koji se nalaze na području Zenice trećina njih nalazi pod upravom Islamske zajednice. Također, utvrđeno je postojanje nekoliko objekata i lokacija koji imaju lokalni značaj, a posebno interesantna je praksa posjećivanja dovišta Lastavica koja spada u vrijednu manifestaciju nematerijalne kulturne baštine.

Ključne riječi: *Islamska zajednica, kulturna baština, Zenica, nacionalni spomenici, lokalni spomenici*

Islamska zajednica u Zenici važan je faktor u životu grada, a njen značaj nije isključivo vezan samo za religijski aspekt društvenog života Zenice. Naprotiv, Islamska zajednica daje veliki doprinos i kulturnom životu u gradu, a posebno je važno njeno učešće u zaštiti i promociji kulturne baštine, naročito jer se u njenom vlasništvu nalazi nekoliko vrlo značajnih i reprezentativnih primjeraka arhitektonskog nasljeđa Zenice, od kojih su tri proglašena i nacionalnim spomenicima Bosne i Hercegovine. Također, brojna mezarja svjedoci su stoljetnog kontinuiteta života muslimana na ovom području, a neki od sačuvanih nišana predstavljaju vrlo vrijedne primjere islamske sepulkralne arhitekture. U mnogim slučajevima materijalna kulturna baština ima i svoj nematerijalnu, duhovnu dimenziju koja je nekada puno zanimljivija i upečatljivija, naročito kada su u pitanju legende, priče i predanja. Dovište Lastavica jedno je od najstarijih i najznačajnijih u Bosni i Hercegovini, a tradicionalno se održava prvog ponedjeljka u avgustu nakon Aliđuna, te kao takvo definitivno zaslužuje da se, barem za početak, nađe na Preliminarnoj listi nematerijalne kulturne baštine Bosne i Hercegovine.

Nacionalni spomenici

Najviši stupanj zaštite nekog kulturnog dobra na nivou svake države predstavlja institucija nacionalnog spomenika. Kulturno dobro može biti proglašeno nacionalnim spomenikom na inicijativu bilo koje ustanove ili čak pojedinca, pod uslovom da ima veliki značaj za zajednicu odnosno da ispunjava propisane uvjete i kriterije, o čemu odluku donosi Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine.¹ Na području grada Zenice trenutno se nalazi 9 nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine, a od toga se trećina

¹Pravilniko kriterijima vrednovanja, podjeli i kategorizacijinacionalnih spomenika, Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, Sarajevo, 29. 11. 2019. godine, dostupno na: <http://kons.gov.ba/Content/Read/pravilnik-o-vrednovanju>

nalazi u vlasništvu Islamske zajednice i to: graditeljska cjelina Sultan Ahmedova džamija i Medresa, Sejmenska džamija te Stara džamija sa haremom u Orahovici.²

Graditeljska cjelina - Sultan Ahmedova džamija i Medresa proglašene su nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine Odlukom Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine (broj: 07.2-2-173/05-4 od dana 07. marta 2007. godine) u sastavu Zeynep Ahunbay, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović, Ljiljana Ševo i Tina Wik.³ Nažalost, o samoj džamiji u ovom trenutku nemamo mnogo podataka, a naročito o njenoj ranoj historiji, a i informacije koje imamo su više bazirane na pojedinačnim mišljenjima i spekulacijama nego na konkretnim činjenicama. Uzrok tome je nedostatak primarnih historijskih izvora ali i generalna zapostavljenost i manjak interesovanja za istraživanje osmanskog razdoblja zeničke prošlosti. Sultan Ahmedova ili čaršijska džamija pripada tipu jednodostolnih džamija, dimenzija 20,5 x 14,9 metara, sa tipičnim bosanskim krovom „na četiri vode“ i sa kamenom munarom visokom 31 metar.⁴ Općeprihvaćeno mišljenje je da je Sultan Ahmedova džamija najstarija zenička džamija te da je postojeći objekat izgrađen na temeljima starijeg koji potiče iz 16. stoljeća. Međutim, ne postoje bilo kakvi dokazi ili izvori za takav stav, te ovu poprilično zastarjelu teoriju treba uzeti sa velikom rezervom. Mehmed Mujezinović jedini je sistematski istraživao džamije i mezarja na području Zenice, a upravo je on i pronašao do sada najstariji poznati nišan u haremu Sultan Ahmedove odnosno Čaršijske džamije. U pitanju je nišan imama Sultan Ahmedove džamije, Muhamed efendije, koji je preselio 1086. godine po Hidžri, što znači da je džamija sigurno postojala 1675. godine.⁵ Međutim, u pitanju je vjerovatno stariji objekat jer sa sigurnošću znamo da je postojeća džamija izgrađena tokom vladavine sultana Ahmeda III (1703. – 1730.) po kojem je i dobila naziv, a osim toga iznad ulaznog portala nalazi se tarih u kojem je navedeno da je objekat zaista izgradio pomenuti sultan, kao i da je džamiju obnovio njegov praunuk sultan Abdulaziz (1861. – 1876.). Inače, tokom svog postojanja Čaršijska džamija je više puta pretrpjela oštećenja, te je u nekoliko navrata i popravljana (npr. 1872., 1914., 1986., 1996. godine itd).⁶ U haremu džamije nalazi se desetak sačuvanih starih nišana sa odgovarajućim epitafima od kojih se po ljepoti posebno ističe epitaf na nišanu Atife, kćeri Ahmed Sabitove.⁷ Također, u haremu džamije nalazi se i osmougaoni šadrvan sa krovom kupolastog oblika podignut 1927. godine, a čiju je izgradnju finansirao Zeničanin hadži Salih Šestić.⁸ Bitno je spomenuti da su u ovoj džamiji tradicionalno služili imami iz porodice Čaršimamovića, koji su i dobili prezime na osnovu te djelatnosti (prezime Čaršimamović potiče od pojma čaršijski imam), a tokom druge polovine 19. i početkom 20. stoljeća službu su obavljali i članovi porodice Serdarević, iz koje potiče i najčuveniji zenički muallim Muhamed Seid Serdarević.

²<http://aplikacija.kons.gov.ba/kons/public/nacionalnispomenici?search=idgrad:undefined:109>

³ Odluka dostupna na:

<http://aplikacija.kons.gov.ba/kons/public/nacionalnispomenici?search=idgrad:undefined:109>

⁴ Aslani Mirsada, Zenica graditeljska baština, Grad Zenica, Muzej grada Zenica, Zenica, 2015, 27-28

⁵ Mujezinović Mehmed, Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine, Knjiga II – istočna i centralna Bosna, Veselin Masleša, Sarajevo, 1977, 430.

⁶ Aslani, Zenica graditeljska baština, 26.

⁷ Mujezinović, Islamska epigrafika, 431-432.

⁸ Sarić Mesud, Vodovod i gradnje na vodi u Zenici, Druga međunarodna kulturna manifestacija Zeničko proljeće, Zenica, 1997, 45-46.

Preko puta Sultan Ahmedove džamije nalazi se i objekat istoimene Medrese koja je djelovala sve do zabrane rada i ukidanja 1946. godine. Stari objekat Medrese podignut je zajedno sa džamijom, a smatra se da je sa radom krenula 1720. godine⁹, dok je postojeći objekat svečano otvoren 23. septembra 1927. godine. Nažalost, nije sačuvan ili barem do danas nije poznato da postoji grafički prikaz ili fotografija stare zgrade Medrese, ali je poznato da je objekat bio internatskog tipa, skromnih dimenzija sa salom za predavanja, prostorijama za profesore i učenike, bibliotekom, abdesthanom, kupatilom i klozetima. Početkom 20. stoljeća objekat se nalazio u vrlo lošem stanju te mu je prijetilo potpuno obrušavanje, što je i bio glavni razlog pokretanja inicijative za izgradnju nove zgrade Medrese. Sa prikupljanjem dobrovoljnih priloga za izgradnju nove zgrade krenulo se još početkom 1914. godine, ali se čitav proces odužio zbog slabe finansijske moći Zeničana, ali i zbog Prvog svjetskog rata. Nastavak započete inicijative nastavljen je nakon rata, a 1920. godine uspostavljen je i Odbor za gradnju medrese koji je preuzeo obavezu prikupljanja novca, odabira projektanta i realizacije izgradnje objekta.¹⁰ Kompletan proces trajao je dosta dugo, pa je stara zgrada srušena 1923. godine, a izgradnja novog objekta završena tek 1927. godine. Tada je upriličeno i svečano otvaranje Medrese kojem su prisustvovali brojni zvaničnici uključujući i reis-ul-ulemu Mehmeda Džemaludina ef. Čauševića.¹¹ Nova zgrada pripada tipu medresa sa otvorenim dvorištem, a u pitanju je prizemni objekat sa kvadratičnom osnovom, dimenzija oko 28 X 28 m, u čijoj sredini se nalazi atrijum sa kaldrmom, dimenzija 11,60 X 7,20 m, sa velikim kamenim šadrvanom, rađenim 1969. godine u Splitu za potrebe Muzeja, i drvenim trijemom na 24 drvena stupa, iz koga se ulazi u sobe (danas ured glavnog imama, biblioteka i sl.). Ulaz u objekat se nalazi sa jugoistočne strane, naspram ulaza u džamiju. Sama zgrada je građena od kamena i omalterisana je produžno-cementnim malterom; zidovi u enterijeru su krečeni u bijelo, a pod i tavanica objekta su urađeni od drveta. Medresa je pokrivena dvostrešnim krovom i crijepom kao krovnim pokrivačem.¹² Tokom svog postojanja nova zgrada Medrese korištena je u različite svrhe, odnosno u periodu od izgradnje do 1946. godine služila je prvobitnoj namjeni kao obrazovna ustanova. Od 1946. do 1968. godine u Medresi je bilo smješteno nekoliko drugih institucija poput Narodne milicije i Muzičke škole, a dugo vremena je korištena i kao stambeni objekat namijenjen smještaju nekoliko porodica. Osnivanjem Muzeja grada Zenice izvršena je njena temeljita rekonstrukcija, čime je objekat spašen od trajnog nestanka, a izvršena je i njena prenamjena u izložbeni prostor. Od 1992. godine Medresa se ponovo nalazi pod upravom Islamske zajednice i u njoj je smještena biblioteka Muhamed Seid Serdarević, te arhiva i administracija Muftiluka zeničkog.

Sejmenska džamija proglašena je nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine Odlukom Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine (broj:07.2-02-174/05-3 od dana 23. maja 2007. godine) u sastavu Zeynep Ahunbay, Amra

⁹ Babić Ibrahim, Zaboravljeni zenički Al-Azhar, Sultan Ahmedova Medresa, Medžlis Islamske zajednice Zenica, Zenica, 2004, 8.

¹⁰ Babić, Zaboravljeni zenički Al-Azhar, 13-25.

¹¹ Sarić Mesud, Zenička čaršija i mahale, Općina Zenica, Zenica, 2006, 25-26

¹² Odluka o proglašenju nacionalnim spomenikom dostupna na <http://aplikacija.kons.gov.ba/kons/public/nacionalnispomenici?search=idgrad:undefined:109>

Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović, Ljiljana Ševo i Tina Wik.¹³ Kao i u slučaju Sultan Ahmedove džamije i o prošlosti Sejmenske džamije postoji vrlo malo podataka, a po narodnom predanju džamiju je u 17. stoljeću podigao neki sejmen ili janjičar po kojem je i dobila naziv. Međutim, prilikom istraživanja Mehmed Mujezinović navodi da je na kamenoj ploči u podnožju munare pronašao natpis, koji više nije moguće vidjeti, na kojem stoji da je Čaršijska džamija obnovljena 912. godine po Hidžri, odnosno oko 1506. godine.¹⁴ Većina autora smatra da se ovaj natpis ne odnosi na Sejmensku nego na Čaršijsku džamiju koja se, po tom mišljenju, nalazila na mjestu današnje Sultan Ahmedove džamije, ali bez detaljnije elaboracije tog stava. Ipak, ne treba odbaciti mogućnost da se na mjestu današnje Sejmenske džamije u prvim stoljećima osmanske vlasti zaista nalazila džamija koju su stanovnici u svakodnevnom govoru nazivali Čaršijskom. U opširnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1604. godine vidimo da su te godine u kasabi Zenica zabilježene četiri džamije: Hadži Mehmedova, Ejnehan-begova, Hadži Tahirova i Sulejman-begova džamija (vrlo vjerovatno je u pitanju Kočevska odnosno Sulejmanija džamija), te tek izgrađeni Osman Čelebijin mesdžid.¹⁵ Poznato je da se Osman Čelebijin mesdžid nalazio u mahali Potok, gdje se i danas nalazi istoimena džamija, a lokacije pomenutih džamija, odnosno u kojim mahalama su se nalazile, u ovom trenutku je teško precizno odrediti. Ali ako uzmemo u obzir da se u neposrednoj blizini Sejmenske džamije nalazio vrlo važan prijelaz preko rijeke Bosne, odnosno Drvenačuprija, za koju sigurno znamo da je postojala prije 1557. godine¹⁶, sasvim je moguće da se i centar Zenice u tom periodu nalazio na tom prostoru, pa samim time i Čaršijska džamija. Također, na desnoj obali rijeke Bosne, a nedaleko od Sejmenske džamije, nalazi se i najstarije zeničko muslimansko mezarje, kao i ostaci najstarijeg islamskog vjerskog objekta u Zenici – musalle, što sve dodatno ide u prilog tvrdnji da se izvorna zenička Čaršijska džamija nalazila u ovom dijelu grada. To bi značilo da je današnja Sejmenska džamija zaista izgrađena na temeljima prvobitne Čaršijske džamije, koja je vjerovatno srušena zajedno sa ostalim objektima u Zenici prilikom pohoda Eugena Savojskog u oktobru 1697. godine. Upravo zbog činjenice da je u tom pohodu najveći dio Zenice bio potpuno uništen uslijedila je izgradnja novih objekata u gradu, a tada su podignute i nove džamije uključujući i Sejmensku i Sultan Ahmedovu džamiju sa Medresom koja tada postaje Čaršijskom. Inače, Sejmenska džamija po tipu pripada jednodostupnim džamijama sa drvenim trijemom i kamenom munarom visokom 25 metara, i svojom arhitekturom slična je Sultan Ahmedovoj džamiji, ali je nešto manjih dimenzija odnosno 11 x 10 metara. U haremu džamije je do danas sačuvano svega desetak nišana klesanih od domaćeg kamena sa Mošćanice koji pripadaju tipu tzv. „zeničkih nišana“ odnosno nadgrobnih spomenika klesanih od mehkog kamena zbog čega su u drugim krajevima Bosne poznati pod nazivom „vodeni nišani“.¹⁷ Također, do sredine 20. stoljeća postojao je i stari kameni šadrvan koji je tada uklonjen, a 2020. godine izgrađena je nova česma po projektu zeničkog arhitekta Vedada Šestića.

¹³ Odluka dostupna na:

<http://aplikacija.kons.gov.ba/kons/public/nacionalnispomenici?search=idgrad:undefined:109>

¹⁴ Mujezinović, *Islamska epigrafika*, 433.

¹⁵ Handžić, Adem *Opširni popis bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, sv. I/2, Bošnjački institut Zurich – Odjel Sarajevo, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2000, 40-45.

¹⁶ Jalimam Salih, *Historija Zenice*, Zenica, 2010, 222.

¹⁷ Mujezinović, *Islamska epigrafika*, 427-428.

Stara džamija u Orahovici proglašena je nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine Odlukom Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine (broj:07.1-2.3-77/11-30 od dana 7. septembra 2011. godine) u sastavu Zeynep Ahunbay, Martin Cherry, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović i Ljiljana Ševo.¹⁸ Tačnih podataka o vremenu izgradnje džamije nemamo ni u ovom slučaju, ali se zna da je izgrađena tokom 19. stoljeća. Pripada tradicionalnom tipu bosanske džamije sa drvenom munarom¹⁹, s tim da je sam objekat izgrađen od kamena, a pokriven je četverovodnim krovom. U haremu džamije se nalazi desetak sačuvanih nišana od kojih najstariji potiče iz 1318. godine po Hidžri, odnosno 1900. godine po gregorijanskom kalendaru.²⁰

Spomenici lokalnog značaja

Osim spomenika od najvećeg, nacionalnog značaja Islamska zajednica u Zenici upravlja i nizom drugih, za grad, vrlo vrijednih objekata i lokaliteta. Dobar dio tih spomenika predstavljaju važan segment ukupnog identiteta Zenice, a također su i značajni orijentiri u prostoru ili su mjesta okupljanja stanovnika Zenice. U ovu skupinu spomenika u prvom redu spadaju tri gradske džamije: Jalijska, Potočka i Kočevska, koje se nalaze u srcu nekadašnjih osmanskih mahala kao posljednje svjedočanstvo jednog vremena i načina života u ovom dijelu Bosne i Hercegovine. Također, pomenuti objekti baštine tradiciju starih džamija koje su stradale u vrtlogu vremena, a koje su nekada visinom svojih minareta dominirale iznad uspavane zeničke čaršije. Prošlost ovih džamija je još uvijek najvećim dijelom prekrivena velom tajni, kao što je slučaj i sa većinom ostalih objekata u Zenici, a što opet najbolje svjedoči o neizgrađenoj samosvijesti Zeničanki i Zeničana o značaju poznavanja sopstvene prošlosti, te zbog toga pojam kulture sjećanja u Zenici, zapravo, često u praksi podrazumijeva uporno i predano baštinjenje kulture zaborava.

Jalijska ili Jalinska džamija u Zenici po predanju potiče iz 17. stoljeća, a pripada tipu mahalske, jednodostorne džamije sa četverovodnim krovom i drvenom munarom. U haremu džamije nalazi se mezarje za većim brojem nišana, ali među njima nisu pronađeni posebno stari primjerci sa natpisima.²¹ Mezarje je bilo lokalnog, mahalskog karaktera, a tradicionalno su imamsku dužnost u njoj obavljali članovi porodice Jalimam koja je i dobila naziv po džamiji u mahali Jalijska (prezime Jalimam porijeklo vuče od pojma Jalijski imam). Nakon Drugog svjetskog rata Jalijska džamija je bila u vrlo lošem stanju te je do sredine 60tih godina bila napuštena i nije se uopće koristila. Tada je djelomično obnovljena i ponovo stavljena u funkciju, a temeljitu rekonstrukciju doživjela je 1998. godine.²²

Osman Čelebijina ili Potočka džamija prvi put se pominje u opširnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1604. godine i to kao mesdžid u okviru istoimene, nove mahale.²³ Međutim, narodna predaja ovu džamiju smatra jednom od najstarijih u Zenici i veže njenu prvobitnu izgradnju za kraj 15. stoljeća, a postojeći dizajn veže se za kasniji period. Najstariji

¹⁸ Odluka dostupna na: http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3357

¹⁹ Vidjeti: Bećirbegović Madžida, Džamije sa drvenom munarom u Bosni i Hercegovini, Veselin Masleša, Sarajevo, 1990.

²⁰ Aslani, Zenica graditeljska baština, 41.

²¹ Mujezinović, Islamska epigrafika, 436.

²² Aslani, Zenica graditeljska baština, 73.

²³ Handžić, Opširni popis, 43.

pronađeni nišan u haremu džamije potiče iz 1675. godine što znači da je sam objekat stariji,²⁴ a s obzirom da se pominje i u popisu iz 1604. godine kao novi objekat i to u formi mesdžida, odnosno bez munare, možemo zaključiti da je objekat izgrađen na samom kraju 16. ili na samom početku 17. stoljeća. Potočka džamija je temeljito rekonstruirana 2004. godine, odnosno tada je u potpunosti srušen stari objekat i izgrađen novi, doduše po uzoru na originalni projekat, ali je to ipak bio glavni razlog zbog kojeg je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika BiH odbila kandidaturu Osman Čelebijine džamije za listu nacionalnih spomenika.²⁵

Nedaleko od Potočke nalazi se još jedna važna zenička džamija, a to je Kočevska ili Sulejmanija, koja je također objekat mahalskog tipa, a u kojoj su tradicionalno služili imami iz porodice Babahmetovića. U opširnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1604. godine pominju se mahala i džamija Sulejman-bega²⁶, a sasvim je izvjesno da se ovi podaci odnose na Kočevsku džamiju i mahalu Kočeva jer se pomenuta džamija i danas naziva Sulejmanijom. Ovaj naziv je pogrešno naveo pojedine autore da izgradnju Kočevske džamije vezuju za ime sultana Sulejmana II Veličanstvenog²⁷, iako je sasvim izvjesno da džamija zaista jeste izgrađena tokom 16. stoljeća, a moguće je i u vrijeme vladavine pomenutog sultana. Stara Kočevska džamija u izvornom obliku postojala je do 1989. godine, a činio ju je objekat pravougaone osnove sa četverovodnim krovom i kamenim minaretom visokim 24 metra. Doduše, kameni minaret je sagrađen tek 1928. godine umjesto dotrajalog drvenog.²⁸ U haremu džamije nalazi se desetak nišana ne tako velike starosti, a sačuvana su i dva skromna, ali vrlo interesantna, čiraka (svijećnjaka) napravljena od kamena.²⁹ Kočevska džamija je djelomično renovirana 1964. i 1972. godine, a 1990. godine na njenom mjestu je izgrađena potpuno nova džamija sa novim kamenim minaretom sa dva šerefeta visine 32 metra. Interesantno, njenom izgradnjom Zenica je po prvi put u historiji dobila džamiju pokrivenu kupolnim krovom.³⁰

Hadži Mazića kuća jedan je od najprepoznatljivijih objekata u Zenici, a smješten je u starom jezgru grada, na nekadašnjem glavnom čaršijskom trgu poznatom pod nazivom Mejtaš, nedaleko od Sultan Ahmedove džamije i Medrese. Iako nije uvršten na Listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine, ovaj objekat ima prvorazredni lokalni značaj, o čemu svjedoči i uvriježeno, iako netačno, mišljenje brojnih Zeničanki i Zeničana da je Hadži Mazića kuća jedna od najstarijih zgrada u Zenici. Kuća je izgrađena u prvoj polovini XIX stoljeća, s tim da nemamo precizne podatke o vremenu gradnje niti o njenom graditelju. Pretpostavka je da je objekat izgrađen 1835. godine sa funkcijom sjedišta zeničkog kajmekama odnosno predstavnika sultanove vlasti na lokalnom nivou (slično današnjoj funkciji gradonačelnika). Originalni objekat bio je izgrađen od kamena i ćerpića, a činilo ga je prizemlje sa dva ulaza u kojem su se nalazile prostorije za kajmekamovu administraciju (ulaz iz pravca Medrese), te pet dućana sa ćepencima koji su se izdavali trgovcima (ulaz iz pravca čaršije). Na spratu je bio smješten kajmekamov ured te prostorije za sastanke kao i

²⁴ Mujezinović, *Islamska epigrafika*, 437.

²⁵ Odluka dostupna na: http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=9&lang=1&action=view&id=2709

²⁶ Handžić, *Opširni popis*, 44-45.

²⁷ Vidi: Aslani, *Zenica graditeljska baština*, 53.

²⁸ Aslani, *Zenica graditeljska baština*, 53.

²⁹ Mujezinović, *Islamska epigrafika*, 435.

³⁰ Dulbić Mirsad, *Zenički leksikon*, Zenica, 2020, 124.

uredi za kajmekamove službenike. U potkrovlju se nalazila još jedna manja prostorija, a krov je bio pokriven šindrom. Po legendi, upravo u ovoj kući potpisan je sporazum o okončanju sukoba između austro-ugarskih okupacionih jedinica i oružanih snaga bosanskih ustanika, a par dana je tu bilo i sjedište štaba generala Josipa Filipovića, koji se nalazio na čelu okupacionih formacija. Od 1891. godine kuća je bila u vlasništvu Mujage Hromića, poznatog pod nadimkom Hercegovac, a 1899. godine većinski vlasnik postaje čuveni zenički trgovac Hajdar Bajrambašić, poznat kao Hadžija Mazić. Potpuno vlasništvo nad zgradom ostvario je 1910. godine, a 6. februara 1940. godine kompletan objekat poklonio je vakufu Sultan Ahmedove džamije. Međutim, ubrzo po okončanju Drugog svjetskog rata nove vlasti su, u procesu nacionalizacije, preuzele Hadži Mazića kuću te u nju smjestile nekoliko porodica koje nisu imale riješeno stambeno pitanje. Kao i u slučaju zgrade Medrese, i Hadži Mazića kuća je usljed lošeg održavanja postepeno propadala, a uprkos manjim opravkama poduzetim 1958. i 1967. godine, situacija se nije značajno promijenila te je objekat bio u dosta neuglednom stanju. Zbog toga je zgrada i srušena 1969. godine, a na njenom mjestu napravljen je potpuno novi objekat, doduše dosta sličan izvornom izgledu Hadži Mazića kuće.³¹ Kada su radovi okončani 1972. godine, Hadži Mazića kuća je postala sastavni dio Muzeja grada Zenica. Ipak, tek je 1978. godine u nju postavljena Etnološka postavka Muzeja grada Zenica koju su osmislile i realizovale, viši kustosti Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Radmila Kajmaković i Radmila Fabijanić.³² Hadži Mazića kuća se u vlasništvu Muzeja grada Zenica nalazila sve do 1. januara 1992. godine kada je dekretom općinske vlasti vraćena Islamskoj zajednici u Zenici³³, koja je naknadno objekat renovirala te ga pretvorila u sjedište Muftiluka zeničkog.

Najstariji trag prisustva islamske civilizacije na tlu Zenice nalazi se na desnoj obali rijeke Bosne, odnosno na samom ušću Babine rijeke u Bosnu ili u blizini stare zeničke Drvene ćuprije. U pitanju su ostaci kamene musalle, posebno određenog i ograđenog prostora predviđenog za obavljanje molitvi na otvorenom, najčešće petkom ili bajramima. Drugim riječima, musalle su džamije na otvorenom, a zeničku čini kameni mihrab i mimber, koje su, po legendi, izgradili osmanski osvajači Zenice. Materijalni ostaci ukazuju da je musalla sigurno postojala krajem 16. stoljeća jer najstariji sačuvani primjerak nišana potiče iz 1585. godine, a bitno je napomenuti da je objekat musalle dugo vremena bio u ruševnom stanju, te da je temeljito obnovljen 1974. godine.³⁴ O značaju zeničke musalle najbolje govori činjenica da je osim nje, u Bosni i Hercegovini, sačuvana samo još musalla u Kamengradu kod Sanskog mosta, iako je poznato da su slični objekti postojali i u brojnim drugim mjestima. Inače, po objektu musalli kompletan ovaj dio grada dobio je naziv Musala, a pošto je prostor podijeljen cestom na dva dijela tako danas postoje Velika i Mala musala. Ovaj lokalitet značajan je i zbog činjenice da na Musali postoji najstarije muslimansko mezarje u kojem je inače sahranjen i Muhamed Seid Serdarević, a koje je bilo aktivno i u drugoj polovini 20. stoljeća, kao i zbog toga što se tu nalazi i turbe. Staro turbe se nalazilo bliže ušću Babine rijeke u Bosnu, a u pitanju je bila jednostavna građevina napravljena od drveta, kamena i ćerpića sa četverovodnim krovom od šindre, a u njemu su se nalazila četiri kabura prekrivena

³¹Đulbić, Zenički leksikon, 79-81.

³²Cogo Ikbāl, Muzej grada Zenice - Retrospektiva (1966-2013), Muzej grada Zenica, Zenica, 2013, 77

³³Aslani, Zenica graditeljska baština, 77.

³⁴Mujezinović, Islamska epigrafika, 437.

zelenom čohom bez ikakvih natpisa. Zabilježene su dvije legende o nastanku ovog turbeta: prva, po kojoj su u pitanju kaburi svatova koji su stradali u sukobu, a koji su, iako obezglavljeni, dojahali na konjima sve do mjesta gdje je izgrađeno turbe³⁵; drugo predanje kaže da u turbetu leže četiri Sirijca, koja su još prije Fetha putovali Bosnom, zadržali se u Zenici te tu i preminuli, a njihovi potomci su im tu podigli turbe.³⁶ Staro turbe srušeno je 1969. godine kada se probijala cesta za novi most preko rijeke Bosne, a novo je izgrađeno na prostoru Velike musale te ono postoji i danas.

Nematerijalna baština

Nematerijalna baština Bosne i Hercegovine neopravdano se nalazi u sjeni materijalnog bogatstva naše države, iako ni ono nije adekvatno valorizirano, zaštićeno niti prezentovano. O zapostavljenosti nematerijalne baštine najbolje svjedoči podatak da trenutno postoji samo Preliminarna lista nematerijalne kulturne baštine Bosne i Hercegovine, koju zapravo čini zbir listi koje formiraju nadležna ministarstva FBiH i RS, a na kojoj se trenutno nalazi samo 27 primjera duhovne baštine Bosne i Hercegovine.³⁷ Izgleda da UNESCO puno bolje prepoznaje baštinu Bosne i Hercegovine, uključujući i nematerijalnu, nego domaće institucije, ustanove i organi, jer se na UNESCO Reprezentativnoj listi nematerijalne kulturne baštine čovječanstva nalaze tri primjera nematerijalne kulturne baštine Bosne i Hercegovine (Zmijanjski vez, Konjičko drvorezbarstvo i Branje trave ive na Ozrenu, a isti broj primjera se nalazi i na Listi svjetske baštine na koju se uvrštavaju reprezentativni primjeri materijalne kulture (Stari most u Mostaru, Most Mehmed-paše Sokolovića u Višegradu i Stećci – srednjovjekovni nadgrobni spomenici).³⁸ Nažalost, na Preliminarnoj listi ne postoji ni jedan jedini primjer iz zeničkog kraja, iako postoji veliki broj običaja, tradicija i manifestacija kojima je sigurno mjesto na toj listi. Doduše, postoji inicijativa o stavljanju zeničke Čimburijade na tu listu, kao i na UNESCO listu, ali pravi posao na tome tek predstoji. Vrlo važan primjer duhovne baštine Zenice, Bosne i Hercegovine, ali i islamskog svijeta u cjelini, predstavlja i praksa obavljanja molitve na području Lastavice nedaleko od Zenice, a koja po definiciji iz člana 2. i stava 2. UNESCO Konvencije o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasljeđa, spada u grupu c) društvene prakse, rituali i svečani događaji.³⁹

Posjećivanje prostora Lastavice u svrhu obavljanja molitvi svoj kontinuitet vuče sigurno još iz perioda srednjovjekovne Bosanske države, a sasvim je moguće da praksa seže još dublje u prošlost. Prvi podaci o ovom običaju vežu se za kasni srednji vijek, a smatra se da je Lastavica bila zborište pripadnika Crkve bosanske, ali i ostalih konfesija na ovom prostoru. Molitva se tada održavala na Ilindan, a osmanskim osvajanjem i širenjem Islama na ovim prostorima, manifestacija na Lastavici se pomjerila na prvi ponedjeljak nakon Aliđuna. U tom periodu Lastavica se i transformiše iz srednjovjekovnog kršćanskog zborišta u islamsko dovište nastavljajući kontinuitet duhovnosti ovog prostora sve do savremenog doba. Nakon Drugog svjetskog rata i zabrane javnih održavanja vjerskih manifestacija 1947.

³⁵ Jović Vlastimir, Zenica koje više nema, reporterske skice iz stare Zenice, Forum građana Zenice, Zenica, 1998, 71.

³⁶ Mujezinović, Islamska epigrafika, 438.

³⁷ Vidjeti na: <http://unescobih.mcp.gov.ba/konkursi/?id=15125>

³⁸ Vidjeti na: <http://kons.gov.ba/Content/Read/nacionalni-spomenici>

³⁹ Konvencija o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasljeđa, vidjeti u: UNESCO konvencije iz oblasti kulture, urednik Biljana Čamur Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine ; Banja Luka : Besjeda, 2010, 89.

godine, Lastavica je doživjela novu transformaciju, ali je nastavila kontinuitet kao mjesto okupljanja ljudi, doduše ovaj put na Dan ustanka naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine koji se obilježavao 27. jula. Ipak, i tada je dio stanovništva, ali u popriličnoj tajnosti, nastavio održavati Lastavicu u izvornom obliku i na originalni termin. Nakon agresije na Bosnu i Hercegovinu praksa posjećivanja Lastavice i definitivno je ponovo zaživjela, te se profilirala kao jedno od važnijih muslimanskih dovišta u Bosni i Hercegovini.⁴⁰

Zbog svega navedenog, ostaje neshvatljiva činjenica da dovište Lastavica do sada nije bilo prepoznato kao važna društvena praksa koja svakako zaslužuje svoje mjesto na Preliminarnoj listi nematerijalne kulturne baštine Bosne i Hercegovine, a zašto ne i na UNESCO Reprezentativnoj listi nematerijalne kulturne baštine čovječanstva.

Zaključak

Islamska zajednica u Zenici upravlja vrijednim primjercima kulturne baštine čiji značaj prevazilazi okvire kako same institucije tako i samog grada Zenice. Pri tome se posebno ističu tri nacionalna spomenika: graditeljska cjelina Sultan Ahmedova džamija i Medresa, Sejmenska džamija te Stara džamija sa haremom u Orahovici, koji su prepoznati kao reprezentativni primjerci arhitektonske baštine za čitavu Bosnu i Hercegovinu. Također, Islamska zajednica upravlja nizom drugih značajnih objekata i lokaliteta koji predstavljaju važne segmente kulturnog identiteta lokalne zajednice te kao takvi zaslužuju odgovarajući stepen pažnje i naročito zaštite kako bi se očuvali za buduće generacije. Međutim, primjeri materijalne kulturne baštine, iako vrlo važni, nisu jedine forme kulturne baštine koje Islamska zajednica u Zenici baštini. Naprotiv, dovište Lastavica kao primjer nematerijalne kulturne baštine, manifestacija je po kojoj je Islamska zajednica u Zenici možda i najprepoznatljivija van okvira same teritorije grada, s obzirom da praksa posjećivanja ove lokacije ima dosta dugu tradiciju, a nerijetko joj prisustvuje i veliki broj vjernika iz drugih krajeva Bosne i Hercegovine. U konačnici možemo zaključiti da Islamska zajednica u Zenici ima vrlo važnu ulogu u upravljanju i očuvanju vrijednih primjera materijalne i nematerijalne kulturne baštine u gradu, te da njen značaj prevazilazi okvire isključivo vjerskog djelovanja.

BIBLIOGRAFIJA

Izvori:

1. Handžić, Adem, Opširni popis bosanskog sandžaka iz 1604. godine, sv. I/2, Bošnjački institut Zurich – Odjel Sarajevo, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2000
2. Konvencija o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasljeđa, vidjeti u: UNESCO konvencije iz oblasti kulture, urednik Biljana Čamur Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine ; Banja Luka : Besjeda, 2010
3. Odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine (Broj: 02-2-981/03-4 od 17. januara 2007. godine) dostupna na: http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=9&lang=1&action=view&id=2709

⁴⁰ Više u: Spahić Mustafa, Jalimam Salih, Lastavica – od bogomilskog zborišta do muslimanskog dovišta, ZEMedia, Zenica, 1998.

4. Odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine (broj: 07.1-2.3-77/11-30 od dana 7. septembra 2011. godine), dostupna na: http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3357
5. Odluka o proglašenju nacionalnim spomenikom dostupna na <http://aplikacija.kons.gov.ba/kons/public/nacionalnispomenici?search=idgrad:undefined:109>
6. Pravilniko kriterijima vrednovanja, podjeli i kategorizacijinacionalnih spomenika, Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, Sarajevo, 29. 11. 2019. godine, dostupno na: <http://kons.gov.ba/Content/Read/pravilnik-o-vrednovanju>

Knjige:

1. Aslani Mirsada, Zenica graditeljska baština, Grad Zenica, Muzej grada Zenica, Zenica, 2015
2. Babić Ibrahim, Zaboravljeni zenički Al-Azhar, Sultan Ahmedova Medresa, Medžlis Islamske zajednice Zenica, Zenica, 2004
3. Bećirbegović Madžida, Džamije sa drvenom munarom u Bosni i Hercegovini, Veselin Masleša, Sarajevo, 1990.
4. Cogo Ikbal, Muzej grada Zenice - Retrospektiva (1966-2013), Muzej grada Zenica, Zenica, 2013
5. Džananović Mirza, Grad u dimnjacima – urbanizacija Zenice od 1945. do 1990. godine, Udruženje za zaštitu intelektualnih i kulturnih vrijednosti „Zjenica“ Zenica, Zenica, 2017.
6. Đulbić Mirsad, Zenički leksikon, Zenica, 2020
7. Jalimam Salih, Historija Zenice, Zenica, 2010
8. Jović Vlastimir, Zenica koje više nema, reporterske skice iz stare Zenice, Forum građana Zenice, Zenica, 1998
9. Mujezinović Mehmed, Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine, Knjiga II – istočna i centralna Bosna, Veselin Masleša, Sarajevo, 1977
10. Spahić Mustafa, Jalimam Salih, Lastavica – od bogomilskog zborišta do muslimanskog dovišta, ZEMedia, Zenica, 1998Sarić Mesud, Vodovod i gradnje na vodi u Zenici, Druga međunarodna kulturna manifestacija Zeničko proljeće, Zenica, 1997
11. Sarić Mesud, Zenička čaršija i mahale, Općina Zenica, Zenica, 2006

Internet:

1. <http://aplikacija.kons.gov.ba/kons/public/nacionalnispomenici?search=idgrad:undefined:109>
2. <http://unescobih.mcp.gov.ba/konkursi/?id=15125>
3. <http://kons.gov.ba/Content/Read/nacionalni-spomenici>

CULTURAL HERITAGE OF THE ISLAMIC COMMUNITY IN ZENICA

Abstract

The Islamic Community in Zenica manages important examples of cultural heritage whose significance goes beyond both the institutions themselves and the local community itself. This claim is best supported by the fact that out of a total of 9 national monuments located in the Zenica area, one third are under the administration of the Islamic Community. Also, the existence of several buildings and locations of local significance has been established, and the practice of visiting the Lastavica site, which is a valuable manifestation of intangible cultural heritage, is particularly interesting.

Key words: *Islamic community, cultural heritage, Zenica, national monuments, local monuments*